

İBN BATTUTA'NIN KARADENİZ SEYAHATI ÜZERİNE BAZI MÜLAHAZALAR

Tahsin KOÇYİĞİT*

ÖZET

İbn Battuta, XIV. Yüzyılın başlarında Karadeniz çevresine yaptığı seyahatle bizlere, bölgenin idareci ve ileri gelenleri, ile tanışmakla kalmamış; bölgenin ziraat ürünleri ve coğrafi özellikleri, şehirlerinin fizikî ve demografik yapıları, dinî ahlakî, örfî, geleneksel yaşayış biçimleri, vb. bir çok konuda bilgiler vermiştir. Elimizdeki bu makalede, yukarıda sözünü ettiğimiz hususlar çerçevesinde İbn Battuta'nın dilinden Karadeniz'in fizikî çevresi ve bölge sakinleri ile ilgili izlenimleri ele alınacak ve çağdaş araştırmaların ışığında bunlarla ilgili bazı değerlendirmeler yapılacaktır.

Anahtar kelimeler: İbn Battuta, Seyahatname, Karadeniz, er-Rihle

ABSTRACT

Some Evaluations on Ibn Battuta's Travel to the Blacksea Region

The famous traveler Ibn Battuta had made a journey to Karadeniz area at the beginnings of the 16th century. In this travel he had met some administrators and notable peoples. And he had written down not only about the region's agricultural, geographical and demographical features, but also he had given considerable information about religious life, customs and way of lives in this area. Within this frame, aim of this article is to deal with the Ibn Battuta's impressions about Karadeniz and then to make an assessment on them under the lights of some modern research.

Key words: İbn Battuta, Travel Book, Blacksea, al-Rihle

Bu makalede, Mağribli ünlü Arap gezgini İbn Battuta'nın dilinden Karadeniz'in fizikî çevresi ve bölge sakinleri ile ilgili izlenimleri ele alınacak ve bunlarla ilgili bazı değerlendirmelerde bulunulacaktır. Ancak konuya geçmeden önce iki hususa işaret etmekte fayda olacaktır. İlki; makale hazırlanırken müellifin günümüze ulaşan **er-Rihle**¹ adlı meşhur seyahatnâmesinin esas

* Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi Anabilim Dalı, kocyigit@msn.com

¹ İbn Battuta, Ebü Abdullah Muhammed b. Abdullah b. Muhammed b. İbrahim el-Levâtî et-Tancî (ö. 770/1368), *Tuhfetu'n-Nuzzâr fî Ğarâibi'l-Emsâr ve'l-Esfâr (er-Rihle)*, tahk: Ali el-Muntasır el-Kettânî, I-II, Müessesetu'r-Risâle, IV. Baskı, Beyrut 1405/1984. Eserin notlarla Türkçe'ye tercümesi için bkz.: A. Said Aykut, *İbn Battuta Seyahatnâmesi* (Bundan sonra *Seyahatnâme*), I-II, Yapı Kredi Yay., İstanbul 2000.

alınmıştır. İkincisi ise; seyyâhın, ziyaret etmiş olduğu Anadolu'nun Karadeniz havzasındaki yerleşim merkezlerine ilave olarak, aynı denize kıyısı olan İstanbul ile Kırım ve çevresi de dahil edilmiş olmasıdır.

Bilindiği gibi, İbn Battûta lakabıyla meşhur seyyâhın asıl adı, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah b. Muhammed b. İbrahim el-Levâtî et-Tancı'dır.² H.17 Recep 703/m.25 Şubat 1304 tarihinde Fas'ın Tanca kentinde doğmuş, Merrâkeş'in Tâmesnâ bölgesinde kadılık görevinde iken h.770/m.1368 yılında vefat etmiştir. Meşhur adıyla *er-Rihle*, tam adıyla, "**Tuhfetu'n-Nuzzâr fî Ğarâibi'l-Emsâr ve'l-Esfâr**" adlı eseri sayesinde Dünya Tarihi'nin en çok tanınan gezginleri arasına girmiştir. *er-Rihle*'nin, Mağrib Sultanı Ebû İnan el-Fâris'in arzusu üzerine, Endülüslü genç edebiyatçı İbn Cüzeyy el-Kelbî tarafından seyahatnâme formatına h.756/m.1355 yılında kayda alındığı,³ İbn Battûta ve İbn Cüzeyy'in bu eseri ortaya koyabilmek için yaklaşık olarak iki yıldan fazla birlikte çalıştığı ifade edilmektedir.⁴

Henüz 22 yaşında iken, h. 2 Receb 725/m. 14 Haziran 1325 tarihinde Tanca'dan hac yapmak niyetiyle yola koyulan İbn Battuta, takriben yirmi dokuz yıl boyunca yaptığı yedi ayrı seyahatinde; İspanya, Kuzey Afrika, Orta Asya, Anadolu, Doğu Avrupa, Hindistan, Maldivler ve Çin'e kadar gitmiş, gezip gördüğü yerler hakkında önemli bilgiler nakletmiştir. Onun ömrü boyunca seyahat ettiği mesafe hesaplandığında yaklaşık 73.000 mil (~117.500 km.) mesafe ile ünlü gezgin Marko Polo'yu geride bırakmıştır.⁵

İbn Battûta yapmış olduğu bu yolcukların üçüncüsünde (h.733/m.1333'de) Lazkiye'den kalkan bir Ceneviz gemisine binip, Alâiye (Alanya)'ye gelerek, Anadolu topraklarına ayak bas-

² İbn Battuta, *Rihle*, I, 23.

³ C. Brockelman, *Geschichte der Arabischen Litteratur* (GAL), I-II, E.J. Brill, Leiden 1937-1949, II, 256; Brockelmann, *Geschichte der Arabischen Litterature: Supplementband (Supp.)*, I-III, E.J. Brill, Leiden 1937-1949, II, 366; Mehmet Şeker, *İbn Battuta'ya Göre Anadolu'nun Sosyal-Kültürel ve İktisâdî Hayatı ile Ahilik* (Bundan sonra *İbn Battuta'ya Göre*), Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1993, 9; Aykut, *Seyahatnâme*, I, 4,7-8.

⁴ Dunn, Ross E., *İbn Battuta'nın Dünyası*, çev: Yeşim Sezdirmez, Klasik Yay., İstanbul 2004, 4.

⁵ Aykut, *Seyahatnâme*, I, XXIV-XXXII (Giriş Bölümünde); Dunn, *İbn Battuta'nın Dünyası*, 1-6.

mıştır. Daha sonra Anadolu'nun; **Antakya-Antalya-Burdur-Eğridir-Isparta-Göhlhisar-Lâdik (Denizli), Tavas ve Muğla** şehirlerine uğramış, ardından da **Konya-Lârende (Karaman)-Aksaray-Niğde-Kayseri-Sivas**'tan **Amasya**'ya uğradıktan sonra **Gümüş (Kümiş)**'e geçmiştir.⁶

Seyyahımız, Amasya'yı ortasından büyük bir ırmağın (Yeşilirmak) aktığı, çevresi bağ ve bostanlarla kaplı meyvelik, ağaçlık bir şehir olarak tasvir eder. Daha sonra Sûnusâ (Sonisa) adlı bir beldeye uğradığı⁷ ve burada bir Rifâi dergahının tekkesinde kaldıktan sonra Gümüş'e doğru yola çıktıklarını söyler. Gümüş'ün gümüş madenleriyle meşhur, büyük, bakımlı ve kalabalık bir yerleşim yeri olması, şehre iki günlük mesafede olan sarp ve dağların yükselmesi, şehre Irak ve Şam'dan tüccarların gelmesi seyyâhın ilgisini çeker.⁸ Kentteki Ahi Mecdüddin Tekkesi'nde üç gece konaklayan İbn Battûta, burada Eretna Beyi'nin⁹ vekili ile tanışır, ondan yol harçlığı alır ve ikramlarını kabul eder. Onun, "öteki tekkelerde karşılandığımız gibi karşılandık" şeklindeki sözlerinden, Türk dervişlerinin misafirperverliğinden oldukça memnun kaldığını anlayabiliriz.¹⁰

İbn Battuta'nın yukarıda, Gümüş adıyla zikrettiği yerleşim yeri, bazı araştırmacılar tarafından günümüzdeki Gümüşhane şehri olarak anlaşılmıştır.¹¹ Oysa İbn Battuta'nın seyahat tarihi-

⁶ İbn Battuta, *Rihle*, I, 312-326; Şeker, *İbn Battuta'ya Göre*, 9, 13-16. İbn Battuta'nın eserinde Türkçe bir çok yer ismine yer verdiği bilinmektedir. Buna göre çevirmenin "Kümiş" diye okuduğu kelime "Gümüş" olmalıdır. Bkz.: Selahattin Tozlu, "Gümüşhane'nin Adı Hakkında -Siyasi Tarih ve Yerleşme Tarihi Bakımından- (Bundan sonra Gümüşhane Adı), Karadeniz Tarihi Sempozyumu (25-26 Mayıs 2005) I. Cilt, Başlangıçtan 20. Yüzyıla Trabzon, 2007, 360.

⁷ Sonisa, muhtemelen günümüzde Amasya'ya bağlı Taşova ilçesi ile Alparslan beldesi arasında bir yerleşim yeri idi. Bkz.: Tozlu, "Gümüşhane'nin Adı Hakkında", 359-360.

⁸ İbn Battuta, *Rihle*, I, 326; Aykut, *Seyahatnâme*, I, 417 ; Şeker, *İbn Battuta'ya Göre*, 65.

⁹ Eretnalılar, Uygur Türklerinden olup, adını kurucuları Alâeddin Eretna'dan alan ve 1335-1381 yılları arasında Sivas ve Kayseri merkez olmak üzere, Amasya, Zile, Canik, Ürgüp, Niğde, Aksaray, Konya, Dârende, Erzincan ve çevresinde egemen olmuş bir Anadolu Türk Beyliği'dir. Kemal Göde, "Eretnaoğulları", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, XI, 295-296.

¹⁰ İbn Battuta, *Rihle*, I, 326; Aykut, *Seyahatnâme*, I, 418.

¹¹ Aykut, *Seyahatnâme*, I, 417, 452; Dunn, *İbn Battuta'nın Dünyası*, 165.

ne rastlayan XIV. yüzyılın (m. 1332-3) başları için “Gümüşhane” adının kullanılması doğru gözükmemektedir.¹² Zira, Gümüşhane’de ilk yerleşmenin XV. yüzyılda Osmanlı fethinden sonra Trabzon’dan gönderilen ahali ile bugünkü “Canca” köyünde başladığı¹³ ve bu tarihten önce buralarda bir yerleşmeden söz edilemeyeceği anlamına gelmektedir. Şu halde, Süleyman Tuzlu’ya göre, Seyahnâme’de zikredilen Gümüş beldesi, Selçuklu ve Beylikler döneminde gümüş madeninin işletildiği ve bugün Amasya’ya bağlı Gümüşhacıköy olması daha makul gözükmemektedir.¹⁴

İbn Battûta’nın, Gümüş’den sonra **Erzincan** ve **Erzurum**’dan bahsederken,¹⁵ sebebini bilemediğimiz bir şekilde birden bire “sanki jet uçağıyla hareket etmiş gibi”¹⁶ Erzurum’dan 1330 km. uzaklıktaki –günümüzde Ege bölgesinde yer alan- **Birgi**’den söz ettiğini, ardından ise **Tire-Ayasuluğ (Selçuk)- İzmir-Manisa-Bergama-Balıkesir-Bursa-İznik**- istikametinde seyahatine devam ettiğini ve bundan sonra Karadeniz havzasında yer alan **Geyve-Göynük-Mudurnu-Bolu-Gerede-Safranbolu-Kastamonu** ve **Sinop**’a, buradan da deniz yoluyla **Kırım**’a yönelerek, Anadolu’yu terk ettiğini görüyoruz.¹⁷ Nihayet, Doğu Avrupa’nın bir bölümünü gezdikten sonra Balkanlar’dan dolaşarak İstanbul’u ziyaret ettiği ve tekrar aynı güzergahtan Volga bölgesine geri döndüğünü de belirtmeliyiz.

¹² XV. yüzyılın sonlarına doğru bu bölgede Torul isimli bir yerleşim yeri adı olmasına rağmen Gümüşhane tabiri bilinmiyor, Gümüşhane yerine Canca ismi kullanılıyordu. Ancak, 1486 tarihinde yapılan sayıma göre, Torul, Trabzon sancağına bağlı bir nahiye iken, Gümüşhane (*Karye-i Palu Canca* adıyla) köy statüsünde olduğu görülüyor. Buna göre, Torul’un müstakil bir kaza, o devirde Canca olarak bilinen Gümüşhane’nin ise Torul’a bağlı bir yerleşim yeri olduğu anlaşılmaktadır. Bilgehan Pamuk, “*XVII. Yüzyılın Ortalarında Gümüşhane (Torul) Kazası*”, Belleten, Cilt LXXIII, Sayı 266, Nisan 2009, 117.

¹³ A. A. M. Bryer, “*The Question of Byzantine Mines in the Pontos: Chalybian Iron, Chaldian Silver, Koloneian Alum and the Mummy of Cherian*”, *Anatolian Studies*, XXXII, (1982), 141-146; M. Hanefi Bostan, *XV-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağı Sosyal ve İktisâdi Hayat*, TTK. Yayınları, Ankara 2002, 119-122, 232-237; Tozlu, “*Gümüşhane’nin Adı Hakkında*”, 359-360.

¹⁴ Bkz: Tozlu, “*Gümüşhane’nin Adı*”, 360. Gümüş, Hacıköy ve Gümüşhacıköy için ayrıca bkz: Abdizâde Hüsameddin, *Amasya Tarihi -I-*, Yay. Haz: A. Yılmaz-M. Akkuş, Ankara 1986, 287-295.

¹⁵ İbn Battuta, *Rihle*, I, 327.

¹⁶ Bu ifade Dunn’a aittir. Bkz: Dunn, *İbn Battuta’nın Dünyası*, 166.

¹⁷ İbn Battuta, *Rihle*, I, 328-351; Şeker, *İbn Battuta’ya Göre*, 9.

Bursa şehrinde, Osmanlı Beyi Orhan Gazi¹⁸ ile tanışma fırsatı da bulan İbn Battûta, iyi yürekli ve erdemli bir hanım olarak tanımladığı Sultan'ın hanımı Beylûn (Nilüfer) Hatun'un ikâmet ettiği **İznik**'e ulaştı. Burada, atının hastalığı sebebiyle bir fakihin yanında kırk gün kadar kaldıktan sonra, maiyetindeki üç arkadaşı, cariyesi ve kendine hizmet eden birkaç kölesi ile birlikte İznik'i terk ettiler.¹⁹ İznik'ten çıktıkları günün gecesi **Mekece**²⁰ adında bir köyde yine bir fakihin evine konuk oldular. Ertesi gün yola koyulunca ata binmiş bir Türk hâtununun hizmetçisiyle birlikte **Yenice'ye** doğru gittiklerini görünce onları takip ettiler. Mekece'nin doğusunda bulunan Sakarya nehrine gelince kılavuzluklarını yapan atlı bir Türk kadını ve onun hizmetçisi nehre düşerek sürüklenmiş, nehrin karşı tarafında olaya şahit olan bir grup, hanımı güçlkle karaya çıkarmayı başarırken, hizmetçisi kurtarılamamıştı. İbn Battûta ve maiyeti ise, nehrin biraz daha aşağı taraflarında halatlarla birbirine bağlanmış, dört odundan ibaret olan bir sala binip, hayvanlarının semerlerini ve öteki eşyalarını bu sala koyduktan sonra, nehrin karşı tarafından çekilen halatlarla karaya çıkarken, hayvanları nehri yüzerek geçmeyi başarabilmişlerdi.²¹ Zorlu bir günün gecesinde **Geyve**'ye varan kabile, burada âhilerden birinin evinde konakladı. Burada bir tercüman istediler. Ancak karşılaştıkları fakihin, Arapça'dan ziyâde, ünsiyeti Farsça'ya idi. Dolayısıyla onunla pek anlaşamadılar. Ancak, bu fakihin yanındaki ahilere dönerek, "*Bunlara ikram şarttır. Zira eski Arap dilini konuşuyorlar. Bu dil Yüce Peygamber'in ve onun arkadaşlarının dilidir*" diyerek övgüde ve bol ikramda bulunması,²² Seyyâhın oldukça hoşuna gitmiş olmalıdır.

¹⁸ Osmanlı Beyliğinin kurucusu Osman Gazi'nin vefatı üzerine 1324 yılında başa geçen Orhan gazi, 1326 yılında Bursa şehrini fethetmişti. 1337 yılında İznik'in fethiyle de Kocaeli Yarımadası Osmanlı hâkimiyetine girmişti. Bkz.: İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, (Ankara 1982), I, 117-173; Aykut, *Seyahatnâme*, I, 457. Bu arada, Orhan Gazi'yi bizzat görüp konuşan ve sınırlı da olsa eserinde birkaç yönünden bahsederek onu bize tanıtan tek kişinin İbn Battuta olması da dikkate değer bir husustur. Bkz.: Mustafa Armağan, "*Orhan Gazi*" *Osmanlı Ansiklopedisi*, (İstanbul 1996), I, 76-79.

¹⁹ İbn Battuta, *Rihle*, I, 337-340.

²⁰ İznik'in 30 km. doğusunda bulunan bir yerleşim yeri olup, Osmanlı topraklarına 1313 yılında dâhil olmuştur. Aykut, *Seyahatnâme*, I, 457.

²¹ İbn Battuta, *Rihle*, I, 340; Aykut, *Seyahatnâme*, I, 432; Dunn, *İbn Battuta'nın Dünyası*, 171.

²² İbn Battuta, *Rihle*, I, 340-341; Aykut, *Seyahatnâme*, I, 432.

Geyve'den yanlarına aldıkları kılavuzla birlikte kabile, küçük ve şirin bir köy olan **Yenice**'ye vardı. Burada da bir ahî tekkesinde ağırlanıp, gerekli ikram ve izzeti gören misafirler, şehrin idarecisinden talep ettikleri bir muhafızın mihmandarlığında, şiddetli kar fırtınasına maruz kaldıkları bir gecede **Göynük**'e ulaştılar. Seyahatnâme'de, Göynük kasabasının, küçük bir yerleşim yeri olmasına rağmen daha çok Gayr-i Müslimlerin yaşadığı, buna karşın sadece bir Müslüman hanesinin bulunduğu, bunun yanında ağaç ve bağ yerine safran bitkisinin yetiştirildiği dile getirilmektedir. İbn Battûta ve beraberindekiler, bu küçük kasabada yaşlı bir Hıristiyan kadının evinde, ücretini ödeyerek konakladıktan sonra, para ile tuttıkları bir kılavuz ile birlikte **Mudurnu** yönüne doğru ilerlediler.²³ Onları zor bir yolculuk bekliyordu. Yıl 1333, mevsim kıştı. Yollar kardan kaybolmuş, izleri örtülmüştü. Bir süre yol aldıktan sonra kılavuz, onlardan bir miktar para talebinde bulundu. Seyyâhın arkadaşlarından birinin yayını uzağa fırlattı. Belli ki, yola devam etme niyeti yoktu. Kılavuz, kendisine teklif edilen parayı alır almaz hemen kabileyi orada terk etti. Seyyâh ve arkadaşları dağın başında çaresiz kalakalmışlardı. Sığınacakları bir kulübe bile yoktu. Bu arada, İbn Battûta cesaretini toplayarak yola devam etmiş, fakat arkadaşlarını geride bırakmıştı. Barınabilecekleri bir yer bulmak zorundaydı. **Göynük-Mudurnu** yolunda uzaktan görenlerin ev zannettikleri, ancak yanına yaklaşıncı mezarların üzerinde inşa edilmiş ahşap odalar olduğu anlaşılan bazı yapılara rastladı. Nihayet, evlerin bulunduğu bir mıntıkaya geldi. Burada karşısına çıkan yaşlı bir adam onu eve davet etti. Burası bir ahî zâviyesi ve bu zâviyenin şeyhi de meğer, onun daha önceleri bir yerden tanıdığı Arapça'yı iyi konuşabilen bir kimseydi. Köyden bir grubun desteğiyle İbn Battûta, dağda mahsur kalan ekibini tekkeye getirtmeyi başarmıştı. Hep birlikte, dervişlerin evlerinden gelen yemeklerle karınlarını doyurdular. Perşembe gecesi tekkede sıcak bir gece geçirdikten sonra, ertesi gün Cuma namazı vaktinde **Mudurnu**'ya ulaşmışlardı. Ancak, buradaki ahî tekkesinde kalan yolcu ve binekleri oldukça kalabalık idi. Bu yüzden yağın kar ve şiddetli soğuk nedeniyle barınacakları ve hayvanlarını bağlayacakları başka bir yer bulma konusunda geçici de olsa bir sıkıntı yaşadılar.

²³ İbn Battuta, *Rihle*, I, 341; Aykut, *Seyahatnâme*, I, 433; Şeker, *İbn Battuta'ya Göre*, 17, 35, 66.

lar. Sonunda, Arapça konuşabilen bir hacının yardımı ile bu sorununu aştılar.²⁴

Kafilenin Mudurnu'dan Kastamonu'ya kadar on günlük karlı ve çetin dağlarla kaplı mesafeyi aşabilmesi için, Arapça bilen bu hacının kılavuzluğuna ihtiyaç vardı. Bir miktar para ve çeşitli hediyeler takdim ettikten sonra zor da olsa bu hacıyı mihmandarlık konusunda ikna etmeyi başarabildiler. Ancak, hacının, iyi eğitilmiş ve zengin olmasına rağmen, çok geçmeden açgözlü ve tefecilikle uğraşan, kötü huylu bir kimse olduğu ortaya çıkıverdi. O, yolda ölen hayvanın derisini yüzüp, pazarda satmakta bir mahsur görmüyordu. Alış-verişle o ilgileniyordu. Ne var ki, günlük masraflar için tahsis edilen bütçeden zaman zaman dirhemleri yürütmekten de geri kalmıyordu. Hatta, İbn Battuta, işin o kadar farkına varmış olacak ki, her akşamın sonunda “*Ey Hacı! Bugünkü masraftan ne kadar çaldın?*” diye sormaktan kendini alamamış, onun da “*şu kadar*” diyerek cevap vermesi kafilde gülüşmelere neden olmuştu. Nitekim, kabile, bir ara yol üstünde bulunan bu hacının kız kardeşinin evinde konaklamıştı. Konaklama ücreti olarak teklif edilen dirhemlere bile göz diktiği için, kadının ücreti el altından verilmişti. Bu durumun farkına varan hacı, “*paraları ona vereceğinize bana verin*” diyerek, kopardığı pay karşısında sevinçten havaya uçmuştu. Ne var ki, Türkçe bilmedikleri için çaresiz bir şekilde, bu zor şartlarda hacıya katlanmak zorunda kalıyorlardı.²⁵

İbn Battûta'nın naklettiği bu ekstrem örnek aslında, Anadolu'da seyahat ederken sık sık uğradığı, ücretsiz olarak günlerce kaldığı, devamlı surette ikram ve izzet gördüğü, hatta uğurlanırken hediyeler aldığı ve genellikle memnuniyetini gizlemeksizin övgüyle bahsettiği ahilik²⁶ ve fütüvvet terbiyesi almış ve bunun gereklerini içine sindirmiş kimselerin aksine, her devirde ve her toplumda karşılaşılacak türden, sahip olduğu değerlerden habersiz, ham sofı ve sözde dindar diye nitelendirilebileceğimiz fırsatçı, paragöz bir kişiliğin düştüğü kötü durumları yansıtmaktadır.

²⁴ İbn Battuta, *Rihle*, I, 342-343; Aykut, *Seyahatnâme*, I, 434-435.

²⁵ İbn Battuta, *Rihle*, I, 344; Aykut, *Seyahatnâme*, I, 436.

²⁶ İbn Battuta'nın eserinde ahiliğe yapılan vurgu ve bu konuda daha geniş malumat için bkz.: Mehmet Şeker, *İbn Battuta'ya Göre Anadolu'nun Sosyal-Kültürel ve İktisâdi Hayatı ile Ahilik*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1993

Nitekim, seyyâh beraberindekilerle birlikte, **Bolu** şehrine yaklaştığında şiddetli akan bir ırmağı yine güçlkle aştıktan sonra, bu şehirde bir ahî tekkesine indi. Tekkenin her bölümünde ayrı ayrı ocaklar kış boyunca yanıyor, dumanı bahârî (tekili: bahîrî) denilen bacalarından çıkıp gittiği için içeridekilere bir zarar vermiyordu. İbn Batuta ve maiyetindekiler, bu ocaklar karşısında iyiden iyiye ısınmış olacaklar ki, şiddetli soğuk nedeniyle birkaç kat giyindikleri giysilerini çıkararak, tek kat elbise ile kalmışlar, yemeklerden ve meyvelerden yemişler ve güzelce istirahat etmişlerdi. Mamafih, kendilerine bolca ikram ve izzette bulunan, yolculara, yoksullara ve kimsesizlere şefkat gösteren, kucak açan ve onları bağırlarına basan bu dervişlere bolca dua etmeyi de ihmal etmemişlerdi.²⁷

Ertesi gün yola çıkarak **Gerede**'ye geldiler. Burası, düz bir arazi üzerine kurulmuş, caddeleri geniş, çarşıları büyük, her semtte birbirlerine karışmaksızın ayrı mahalleler bulunuyordu. İbn Battûta, Gerede'yi bu bölgenin *en soğuk yeri* olarak betimlemektedir. Burada boylu-poslu dediği, davranışı ve huyunu sevdiği, şehrin sultanı Şah Bey ve Şam asıllı fakih Şemseddin'le tanışır, sohbet eder ve Şah Bey'in hediye ettiği güzel koşumlu bir at ve bir kat elbiseyi kabul eder.²⁸

Gerede'den sonra **Borlu** (Safranbolu)'ya varırlar. Burası, tepe üzerine kurulmuş bir şehir olup, eteklerinde hendek bulunuyordu. Tepenin tam zirvesinde bir kale mevcuttur. İbn Battûta ve yanındakiler, Safranbolu'da bir medresede konaklamışlardı. Şehrin komutanı olan Kastamonu padişahı Süleyman'ın oğlu Ali Bey, onları huzuruna çağırılmış, onları iyi karşılamış ve yolculukları hakkında bilgi aldıktan sonra bütün davetlilerle birlikte yedikleri yemeğin ardından, ertesi gün, Kastamonu'ya doğru yola koyulmuşlardı.²⁹

Bitkin düşen yolcular, Candaroğulları Beyliğinin başşehri olan, kar yığınının içerisinde medenî ve müreffeh bir görünüme sahip **Kastamonu** şehrine ulaşınca rahata kavuşmuş olmalıydılar.³⁰ İdarecileriyle de tanıştığı Kastamonu'nun, Anadolu'nun en güzel ve en büyük şehirlerinden biri olması yanında, pazara çıka-

²⁷ İbn Battuta, *Rihle*, I, 344; Aykut, *Seyahatnâme*, I, 437.

²⁸ İbn Battuta, *Rihle*, I, 344-345; Aykut, *Seyahatnâme*, I, 438.

²⁹ İbn Battuta, *Rihle*, I, 345; Aykut, *Seyahatnâme*, I, 438.

³⁰ Dunn, *İbn Battuta'nın Dünyası*, 173.

rılan malların ucuzluğu nedeniyle yaşamaya elverişli bir kent oluşu İbn Battuta'nın dikkatinden kaçmamış, o güne kadar gezdiği bütün beldeler içerisinde en ucuz bulunduğu şehrin Kastamonu olduğunu dile getirmiştir. Seyyâh, burada önce kulağı az işittiği için Atrûş diye isimlendirilen şeyhin zâviyesine indi. Kastamonu'nun önde gelen ulemâsından, Mekke ve Medîne başta olmak üzere, Irak, Tebriz ve Şam'da tahsil görüp, oralarda uzun süre kalmış olan, şehirde hem müderrislik, hem müftülük yapan Taceddin Sultan Öyûkî ve At Pazarı'ndaki medresenin önde gelen müderrislerinden Finikeli Sadreddin Süleyman ile tanıştı. Bunlardan başka, yine At Pazarı'nın yakınında bulunan zâviyede, gençliğinde Halife Mustansır'ın³¹ yanında bulunmuş olan yüz otuz altı yaşında, bakıma muhtaç bir halde gördüğü Dâdâ Emir Ali ile sohbet etmiş, ondan dua talebinde bulunmuştu.³²

İbn Battûta'nın eserinde Kastamonu şehriyle ilgili olarak daha detaylı bilgi verdiğini söyleyebiliriz. Nitekim, o, Candarlı başşehirinde Sultan Şucâuddin Süleyman Şah'la tanışmış,³³ yetmiş yaşını aşmış, nurlu yüzlü, uzun sakallı, heybetli, erdemli ve alimlerle vaktini geçiren bu devlet adamıyla sohbet etme imkanı bulabilmişti. Seyyâh, Sultan'ın seyahati, Kabe, Şam ve Mısır'la ilgili sorularına tek tek cevap vermiş, Sultan da onun kendi ikâmetgâhına yakın bir yerde misafir edilmesini emretmiş, ayrıca, giysi, doru bir at, zâhire gibi hediyeler de vermişti.³⁴

İbn Battuta, Kastamonu'da uygulanan bazı adet ve protokol kurallarına de işaret etmiştir. Buna göre, Kastamonu Bey'inin emri ile şehirde, her ikinci vaktinde sofralar kurulur, kapılar herkese açılır; köylü, kentli, yerli-yabancı kim varsa yemeğe iştirak eder, kimse geri çevrilmezdi. Özel divan ise, sabahleyin erkenden teşhiz edilir, önce padişahın oğlu huzura gelir, babasının elini öper, sonra kendi dairesine giderdi. Ondandan sonra, beyliğin diğer

³¹ Ebû Ca'fer el-Mansûr b. ez-Zâhir Muhammed b. en-Nâsır el-Mustansır Bil-lâh, h. 640/m.1242 yılında vefat etmiş olan Abbâsî halifesidir. Bkz: İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, (Mektebetü'l-Ma'ârif, Beyrut, 1966.), XIII, 112; K.V. Zetterstein, "Müstansır", *İslâm Ansiklopedisi* (MEBİA), (Eskişehir 1997), VIII, 427.

³² İbn Battuta, *Rihle*, I, 346-347; Aykut, *Seyahatnâme*, I, 439-440.

³³ Sinop ve çevresine egemen olan Candarlı Beyi Süleyman (ö.1340), 1309'da Kastamonu şehrini topraklarına dahil etmişti. Bkz.: Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, (Ankara 1988), 122.

³⁴ İbn Battuta, *Rihle*, I, 347; Aykut, *Seyahatnâme*, I, 440.

üst düzey görevlileri huzura çıkarlar, yemeklerini yedikten sonra işlerinin başına dönerlerdi.

Cuma namazı, at üzerinde merasim eşliğinde gidilen, saraya biraz uzak bir mescitte kılınırdı. Ahşaptan inşa edilmiş, üç katlı olan bu bina, Kastamonu'nun en büyük câmii idi. Hükümdar, devletin üst düzey görevlileri, kadı, fukahâ ve komutanlar *alt katta*, sultanın “efendi” denilen kardeşi ve onun hizmetçileri, yakın adamları, şehrin ahalisinden güvenilir kişiler *orta katta*, hükümdarın oğlu ve veliahdı Şehzâde Cevâd ise genç köleleri ve ahâli ile birlikte *üst katta* Cuma namazlarını kılarlardı. Hafızlar, mihrabın önünde halka şeklinde dizilirler, şehrin kadısı ile Cuma Hatibi de onların yanlarına otururdu. Evvelâ, hafızlar Kehf suresini okurlar, ayetler –onun ifadesiyle- enteresan şekilde tekrar edildikten sonra, hatip minbere çıkar ve hutbesini okurdu. Ardından, hep birlikte Cuma namazının farzı kılındıktan sonra, nafîle namazlar edâ edilir ve nihayet hafızlardan biri hükümdarın huzurunda Kur'an'dan âyetler (aşır) okuduktan sonra, padişahla birlikte câmiden ayrılırlardı.

Bir başka hafız da hükümdarın kardeşinin bulunduğu orta katta onun huzurunda bir aşır okur ve hükümdarın kardeşiyle birlikte orada bulunanlar câmii terk ederlerdi. Son olarak, bir başka hafız da hükümdarın oğlunun bulunduğu üst katta bir aşır okuduktan sonra “protokol memuru” ayağa kalkarak Türkçe bir manzume ile sultan ve veliahdını över ve her ikisine dua ediliirdi. Bundan sonra şehzâde, câmi dışında kendisini bekleyen amcasının elini öptükten sonra atına binerek hükümdar olan babasının sarayına giderdi.

Saraydaki törende ise, hükümdarın huzuruna, şehzâde ve amcası birlikte girerler, amca biraz önden ilerleyerek hükümdarın elini öptükten sonra, kendine ayrılan makama geçerdi. Daha sonra, şehzâde, babasının elini öper ve kendine dairesine geçmek üzere huzurdan ayrılır, orada bulunan yakınlarıyla bir müddet oturarak, sohbet ederdi. İkinci vakit geldiğinde hep birlikte namaz kılındıktan sonra, hükümdarın kardeşi huzura çıkarak, el öperek veda eder ve diğer cumaya kadar huzura girmezdi. Şehzâde ise her sabah hükümdarın huzuruna çıkmak zorundaydı.³⁵

³⁵ İbn Battuta, *Rihle*, I, 347-348; Aykut, *Seyahatnâme*, I, 440-441.

İbn Battûta'nın vermiş olduğu bu bilgilerden, Candarlı Beyliğinde uygulanan Saray ve Cuma namazı protokolü hakkında ma-lumat sahibi olmaktayız. Ayrıca onun, muhtemelen bir yandan havanın düzelmesini beklemek ve öte yandan da cömert bir "Anadolu Bey'i" ile daha karşılaşmanın tadını çıkarmak niyetiyle olsa gerek, Kastamonu'da kırk gün kadar kalmayı tercih ettiğini anlıyoruz.³⁶

Maiyetiyle birlikte, Kastamonu'dan ayrılan İbn Battûta, yakın bir kasabada, bölgenin en büyük ve en güzel zâviyesiyle karşılaştıklarını ve Fahreddin adında bir beyin inşa ettiği bu zâviyede konakladıklarını belirtmektedir. Onun ifadelerinden, Fahreddin Bey'in, zâviyenin işlerini ve dervişlerin iâşe ve ibâte görevini öğ-luna bıraktığını, kasabanın bütün gelirini bu zâviyeye vakfettiğini, bu binanın karşısında misafirlerin ücretsiz olarak kullanılabilcek bir hamam ile bir de pazar inşa ettiği ve bu pazarın geliri-nin de büyük câminin giderleri için kullanılmasına tahsis ettiğini öğreniyoruz. Ayrıca, Fahreddin Bey'in emri gereği, ayrıca, Mekke, Medîne, Suriye, Mısır, Irak, İran, Horasan ve diğer bölgelerden gelen dervişlere dergâha vardıkları gün; kâmilen bir elbise ve yüz dirhem verilmeli, ayrılacakları gün otuz dirhem takdim edilmeli, orada kaldıkları müddet boyunca da ekmek, et, yağla pişmiş pi-rinç (pilav) ve tatlı verilmelidir. Anadolu'dan gelen dervişlerin ise, on dirhem harçlık ve üç gün de misafirlik hakları vardı.³⁷

Bu kasabadan ayrıldıktan sonra, İbn Battûta ve yanındakiler, geceyi ıssız ve büyük bir dağın başında yer alan Kastamonulu Ahî Nizâmeddin'in tekkesinde geçirdiler. Bu zâviyenin masrafları, bir köyün vakfedilmiş bütün mülklerinin gelirinden karşılanıyor-du.³⁸ Daha sonra, kabile, Kuzey Anadolu dağlarının içine doğru at sürerek, yüksek geçitlerin birinden geçerek aşağı doğru indi.³⁹ Seyyâh'ın, oldukça kalabalık, korunaklı, büyük ve güzel bulduğu bu şehrin adı **Sinop** idi. Şehre, doğu bölgesinde bulunan ve sa-dece hükümdarının izniyle kullanılabilen tek kapısından girili-yordu. Zira, kent, diğer yönlerinden denizle kuşatılmıştı. İbn Battûta da ancak, şehrin hükümdarı ve aynı zamanda Candarlı Beyi Süleyman oğlu İbrahim Bey'den daha önce aldıkları izinle

³⁶ Dunn, *İbn Battuta'nın Dünyası*, 173.

³⁷ İbn Battuta, *Rihle*, I, 348; Aykut, *Seyahatnâme*, I, 441-442.

³⁸ İbn Battuta, *Rihle*, I, 348.

³⁹ İbn Battuta, *Rihle*, I, 348; Dunn, *İbn Battuta'nın Dünyası*, 173.

şehre girebilmişti. Seyahatnâme’de, Sinop’ta yer alan bağlar, bahçeler, gürül gürül akan sular, yetiştirilen üzüm ve incir gibi bölgenin doğal özelliklerinden başka, burada on bir kadar Rum kasabasının bulunduğu ve yüksek bir tepede yer alan zâviyenin de Hızır-İlyas makamı olarak bilindiğinden bahsedilmektedir.⁴⁰

Ardından Ulu Câmi adıyla bilinen şehrin en büyük câmiinin mimarî özellik ve güzellikleri sıralanmaktadır. “Gördüğüm mabetlerin en güzellerinden biri” diye betimlediği, m. 1268 yılında inşa edilen bu câminin bânîsi, Anadolu Selçuklu Devleti vezirlerinden Mu’înüddîn Süleyman Pervâne’dır. Daha sonra Sinop bölgesine bu beyin soyundan gelen Gâzî Çelebi hâkim olmuş, onun ardından da bölge Candarlı Beyi Süleyman Şâh’ın eline geçmişti.⁴¹ Câmînin tam ortasında bir havuz ve bunun üzerinde dört ayağa istinat edilen bir kubbe bulunduğu ve her ayağın iki mermer sütunla desteklendiği belirtilmektedir. Câmînin üst mahfiline ahşap bir merdivenle çıkılıyordu. Bu arada eserde, Hanefî mezhebine mensup Sinop halkının arasında kırk gün kalan⁴² fakat Mâlikî mezhebine mensup olan İbn Battûta’nın, namaz kılariken ellerini bağlamaması sebebiyle, Şîî olmakla itham edildiği, bu yüzden de tavşan eti yiyip-yemeyecekleri hususunda sınıandığını ifade etmektedir. Bundan başka seyyâhın, Sinop’a gelişlerinin dördüncü gününde İbrahim Bey’in annesinin cenaze merasimine katıldıklarını ve Bey’in, öteki komutanların ve kapıkulu askerlerinin cenazeyi başı açık takip ettiklerini, hepsinin kaftanlarını ters çevirerek giydiklerini, kadı ve hatîplerin başlarına sarık yerine siyah bir bez doladıklarını, kırk gün yas ilân edildiğini ve her gün sofraların kurulup ziyâfetlerin verildiğini belirtirken aslında, gezdiği yer-

⁴⁰ İbn Battuta, *Rihle*, I, 349; Aykut, *Seyahatnâme*, I, 442.

⁴¹ Trabzon Rum İmparatorluğu’nun elinden 1214 yılında Türklerin idaresine giren Sinop, daha sonra Anadolu Anadolu Selçuklu devletinde yaşanan iç çekişmeler sırasında tekrar elden çıkmış ve nihayet, Anadolu Selçuklu Devleti Vezirlerinden Mu’înüddîn Süleyman Pervâne’nin iki senelik kuşatmasıyla tekrar Türk egemenliğine dahil olmuştur. Süleymân Pervâne’nin torunlarından Gâzî Çelebi’nin 1322’de vefâtı üzerine bölge Candarlıların hakimiyetine girmiştir. Bkz.: Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, 148-149; Aykut, *Seyahatnâme*, 459.

⁴² Deniz yoluyla Karadeniz’i geçerek Kırım’a ulaşmak istedikleri için kırk gün gibi uzun bir süre Sinop’ta kaldıklarını, yine aynı yerde Rumlar’dan bir gemi kiraladıktan sonra on bir gün de deniz seyahati için uygun rüzgârın esmesini bekledikleri anlaşılmaktadır. İbn Battuta, *Rihle*, I, 350.

lerdeki dinî hayata dair uygulamaların yanında adet ve gelenekleriyle alakalı ilginç ayrıntılara da işaret ettiğini görüyoruz.⁴³

İbn Battûta, 1334 yılının bahar aylarının başlarında,⁴⁴ Sinop'ta iken kentin tüccarlarından, Hindistan'a gidilen en uygun güzergâh hakkında bilgi almıştı. muhtemelen, onlardan "*Trabzon yoluyla Tebriz'e, buradan Hürmüz'e, oradan da deniz yoluyla Malabar'a ulaşabilecekleri*" yönünde bir cevap almış olmasına rağmen, o, tam da bunun tersine Sinop'tan deniz yoluyla Kırım'a geçerek Özbek hanlığı topraklarına ayak basmayı tercih etmişti.⁴⁵

Seyahatnâme'den, Kırım Yarımadası'nda Deşt-i Kıpçak (Kıpçak Sahrası) olarak bilinen büyük bir limana varınca, burada bir kilisede gecelediklerini öğreniyoruz. Bu kilisenin duvarında elinde kılıcı, başında sarığı ile tasvir edilen Hz. Ali'nin resminin asılı olduğundan bahsedilmesinden, -eğer seyyâh yanılmamışsa- bölgede devrin dinsel heterodosisi hakkında bir ipucu elde etmiş olabiliriz.⁴⁶ Geniş sahra niteliğinde, evsiz, ağaç ve ormandan yoksun geniş bozkırlara sahip bölgede, insanların tezek yakarak ısındıklarını öğreniyoruz. Daha sonra, ulaştıkları Kırım yakınlarında dikdörtgen planlı sahil şehri Kefe'nin yerli halkının Ceneviz kökenli ve tamamına yakınının Hıristiyan olduğu,⁴⁷ kilise çanlarının yüksek seslerinden başlangıçta endişelendiği, bu yüzden bir arkadaşına derhal bir ezan okuttuğunu ancak bu yüzden kötü bir muamele ile karşılaşmadıkları anlatılmaktadır. Ayrıca seyyâh, küçüklü büyüklü iki yüz gemi alacak kadar genişliğe sahip şehir limanının, dünyanın en ünlü limanlarından biri olduğunu belirlerken tertip ve düzenli oluşuna da hayran kaldığını gizlememektedir.⁴⁸

Ardından, Kefe'ye 42 km. uzaklıkta bulunan ve yarımadaya ismini veren merkezî şehir Kırım'a at arabalarıyla devam ettiler.

⁴³ İbn Battuta, *Rihle*, I, 350.

⁴⁴ Dunn, *İbn Battuta'nın Dünyası*, 179.

⁴⁵ Dunn, *İbn Battuta'nın Dünyası*, 173-175.

⁴⁶ İbn Battuta'nın kendine bu resimle ilgili bilgi veren rahibin ifadelerinden Eliya (Hz. İlyas) Peygamber ile Hz. Ali'yi karıştırmış olabileceği de ileri sürülmektedir. Bkz.: Aykut, *Seyahatnâme*, I, 487.

⁴⁷ M.1204'de Bizans'ın Haçlılara yenilmesinden sonra, İtalyan ticaret filosu Karadeniz'i ele geçirmişti. Hem Cenevizli hem de Venediklilerin Kırım'da ve Azak Denizi kıyılarında çok sayıda ticaret kolonileri vardı. Muhtemelen, Kefe de bunlardan biriydi. Dunn, *İbn Battuta'nın Dünyası*, 180-181.

⁴⁸ İbn Battuta, *Rihle*, I, 355-356; Aykut, *Seyahatnâme*, I, 464.

O devirde Kırım, Özbek hanlığına (Altınordu Devleti) bağlı idi. Şehrin yöneticisi Muhammed Özbek Han'ın komutanı Tülük Timur idi. İbn Battûta, şehrin yöneticisi Tülük Timur ve hocası Sa'deddin ile tanışma imkânı bulmuş, Şehzâde Horasânî adıyla bilinen bir ahî şeyhinin tekkesinde konaklamış, ayrıca şehrin kadısı, hatibi ve diğer ulemâsıyla tanışma imkanı bulmuştur. Seyyâhın ifadelerinden, dini, ekonomik ve kültürel açıdan Kırım'ın, tam anlamıyla, İslâm kültürü'nü yansıtan bir şehir izlenimi verdiğini anlıyoruz.⁴⁹

Yukarıda da zikrettiğimiz gibi, Deşt-i Kıpçak'ta kilise içinde konaklama konusunda bir sakınca görmemesine rağmen, Kefe'de çan seslerini duyunca birden endişelenerek fevrî bir hareketle arkadaşına ezan okutmuş ve burada Hıristiyan şehir halkı tarafından kötü bir muameleye maruz kalmamıştı. Bu bağlamda, İbn Battûta'nın, Kırım'da kendine tavsiye edilen çok dindar ve mistik bir Hıristiyan rahiple tanışma fırsatını kaçırdığı ve onun bilgisini elde edemediği için daha sonra çok pişmanlık hissettiğini itiraf etmesinden,⁵⁰ özünde mutaassıp bir kişiliğe sahip olmadığı intibâı vermektedir.

Seyyâhın Kırım'da bulunduğu esnada, şehrin valisi Tülük Timur'un hasta olmasına rağmen Özbek Hanı görmek için başşehir Yeni Saray'a gitme hazırlığına girişmesi, aslında, İbn Battûta'ya da yaklaşık 1300 km'ye varan Volga seyahatinin doğması anlamına geliyordu.⁵¹ Bu seyahatte, Tülük Timur'a ayrıca kardeşi, iki oğlu, hepsinin eşleri ve şehrin ileri gelenlerinden hocası Sadeddin, Hatib Ebû Bekir, Kadı Şemseddin, Fakih Şerefüddin Musa ve teşrifatçısı Alâeddin refakât edecekti. Kırımlı Türkler, at arabası ile yolculuk ediyorlardı. Bu nedenle İbn Battûta, bu uzun yolculuk için kendisine üç tane araba ve onları çekecek atlar satın aldı. Birine Anadolu'da hediye edilen Rum cariyesi ile birlikte kendisi bindi. İkincisine, yol arkadaşı Afifüddin Tüzerî, üçüncüsünü ise diğer arkadaşlarına tahsis etti. Türklerle mahsus bu arabalar hakkında bilgi verirken o şunları dile getirmektedir: "*Araba, büyüklüğüne göre iki veya daha fazla at tarafından çekiliyordu. Ağırlığına göre önüne öküz ya da develerin koşulduğu da oluyordu. Arabacı semerli olan hayvana binerek elin-*

⁴⁹ İbn Battuta, *Rihle*, I, 356-357; Dunn, *İbn Battuta'nın Dünyası*, 182.

⁵⁰ İbn Battuta, *Rihle*, I, 357.

⁵¹ Dunn, *İbn Battuta'nın Dünyası*, 182.

deki övendire ile hayvanları idare ederdi. Arabanın üzerine ince ağaç çubuklarından yapılmış ve birbirine kayışlarla kenetlenmiş kubbeyi andıran hafif bir iskeletle bindirilir. Bunun üzerine keçe veya çadır bezinden bir örtü konulur. Kubbenin kafesli pencereleri vardır. Arabanın içinde olan bir kimse, içerisi görünmeden diğerlerini görebiliyor, yol boyunca arabanın içerisinde istediği her şeyi yapabilir; uyuyabilir, yemek yiyebilir, kitap okuyabilir ya da yazı yazabilirdi.⁵²

Kırımlı Türklerle birlikte yolculuk yaparken İbn Battûta, onların yolculuk adâbları ile ilgili izlenimlerini ise şöyle dile getirmektedir: “Türkler bozkırda, hacıların Hicâz yolunda seyahat ettikleri gibi, sabah namazından sonra yola çıkıp, kuşluk vaktinde konaklıyorlardı. Öğleden sonra tekrar yola koyulup, akşamüzeri mola veriyorlardı. Bir yere konakladıkları zaman, otlamaları için at, deve ya da öküzler arabalardan çözülyordu. Sultan da dahil hiç kimse hayvanını yemlemezdi. Zira, hayvanlar için sabahtan akşama kadar arpa ve yem yerine yeşil mera yeterdi. Böyle gür otlara başka yerde rastlamak mümkün değildi.” İbn Battûta, Türklerin hayvanlarını bekçisiz ve çobansız otlattıklarının ifade ettikten sonra, bunun sebebini, hırsızlığa karşı uygulanan cezanın çok ağır oluşuna bağlamaktadır.⁵³

Bu arada Türklerin katı yiyecek ve ekmek yemedikleri, “düki/düğ, düğü” adını verdikleri bir yemek yaptıklarını söyledikten sonra bu yemeğin hazırlanışı hakkında bilgi vermektedir: “Önce suyu ateşin üzerine koyarlar, kaynayınca düğüden bir parça atarlar, yanlarında et varsa onu küçük parçalara ayırdıktan sonra tencereye koyarlar ve beraber pişirirler. Yemek pişince, herkesin payını tabaklara koyarlar. Daha sonra da tabaktaki yemeğin üzerine yoğurt dökerler”. Türklerin her fırsatta iyi karakterli, kuvvetli ve cesur insanlar olduklarını dile getiren İbn Battûta, Türklerin düğü dışında “burhani/borani” adı verilen hamur işi yemeği yediklerini ve bu yemeğin; küçük parçalar halinde kesilmiş hamur parçalarının (erişte) üzerine delik açılıp, tencerede pi-

⁵² İbn Battuta, *Rihle*, I, 358; Aykut, *Seyahatnâme*, 466.

⁵³ “Birisi bir hayvan çaldığı zaman onu iade ve çalınan hayvanın cinsinden dokuz tane daha bulup, sahibine vermek zorundadır. Eğer, bunu yapabilecek gücü yoksa çocukları alınır, çocuğu da yoksa koyun gibi boğazlanırdı”. İbn Battuta, *Rihle*, I, 359; Aykut, *Seyahatnâme*, I, 466.

şirildikten sonra üzerine yine yoğurt dökülerek yendiğini belirtmektedir.⁵⁴

Kırım Türklerinin tatlıdan pek hoşlanmadıkları, fakat yemekten sonra meşrubat olarak kısrak sütünden yapılmış “kıımız” ve tadını biraz ekşimsi bulduğu için içemediği “dügü suyu” yani “boza” içtiklerini, düğü tanelerinden ve süttten imal edilen bozanın, Hanefi ulemasınca caiz görüldüğünün altını çizmektedir.⁵⁵

İbn Battûta, Kırım’dan ayrılıp, 23 gün yol aldıktan sonra, önelerine çıkan nehri zor-bela bir günde aştıktan sonra Azak şehrine gelmişti. Burada şehir dışında konakladılar. Burası deniz kenarına kurulmuş, zaman zaman Cenevizli tüccarların saldırılarına maruz kalsa da düzenli bir şehir görüntüsü vermekteydi. Şehrin valisinin Muhammed Hoca Havârizmi idi. Misafirlerini görülmemiş bir biçimde ağırlamış, onlara at ve koyun etinden yapılmış yemekler ikram etti, kıımız ve boza içirdi. Azak yöresinde İbn Battûta’nın dikkatini çeken bir hususta attan bol bir şeyin olmamasıydı. Bu konuda “*Bizde koyun neyse, burada da at o*” diyerek hayretini ifade etmektedir.⁵⁶

İbn Battûta’nın Azak şehrinde bulunduğu sırada Özbek Han, Başkent Yeni Saray’da değil, Azak’ın 450 km güneydoğusundaki, günümüzde Stavrol Platosu denilen yüksek arazide (Bişdağ/Beşdağ) bulunuyor, burada askerî kamp yapıyordu. Seyyâhımız Beşdağ’a vardıktan sonra, Muhammed Özbek Han’ın çoktan oradan ayrıldığını gördü. Sekiz gün daha yolculuk yaptıktan sonra, Türk ülkesinin en bakımlı ve en güzel şehirlerinden biri olarak tanımladığı Macar’a 1334 yılının Ramazan ayında ulaştılar.⁵⁷ İbn Battûta, bu kampa ulaştığının ertesi günü, iki ulemânın tavsiyesi üzerine kendini Han’a takdim etti. Gösterişli bir çadırda dört eşi ve diğer aile efradıyla birlikte Han, misafirleri kabul etti. Burada, Kırım’dan itibaren, İbn Battûta’nın dikkatini çeken önemli bir nokta da Türk kadınlarını şaşkırtıcı derecede öz-

⁵⁴ İbn Battuta, *Rihle*, I, 359-360; Aykut, *Seyahatnâme*, I, 466-467.

⁵⁵ İbn Battuta, *Rihle*, I, 359-360.

⁵⁶ İbn Battuta, *Rihle*, I, 361, 363; Dunn, *İbn Battuta’nın Dünyası*, 183-184. Muhtemelen, İbn Battuta’nın burada Kırım yarımadasının bir ucundan diğerine ilerleyerek, doğuya yönelmesi ve Azak Denizi’nin kuzeyindeki meraları geçtikten sonra Miuss ve Don nehirlerinin denize döküldüğü yerleri geçmesi muhtemeldir. Dunn, *İbn Battuta’nın Dünyası*, 183-184.

⁵⁷ İbn Battuta, *Rihle*, I, 366.

gür bulmasıdır. O, Türk kadınlarının son derece iyi giyindiklerini ve yüzlerinin açık olduğunu, erkeklerin kadınlara karşı son derecede saygılı davrandıklarını, hatta eşlerin çarşıda dolaşırken, onları dışardan gören bir kişinin, kocayı sanki hanımının hizmetkârıymış gibi bir izlenim ortaya koyduğunu dile getirmektedir.⁵⁸

Burada, tercüman vasıtasıyla Han'ın eşleriyle de sohbet etme imkanı elde etmiş olan İbn Battûta, onlara seyahatlerinde karşılaştığı maceraları anlatarak hoş vakit geçirtmiş, hatunların takdim ettiği at, koyun, yiyecek ve giysileri kabul etmişti.⁵⁹ Ramazan ayının ilk günlerini da Özbek Han'ın kampında geçiren İbn Battûta, Sultan'ın rehber olarak verdiği komutanla birlikte **Bulgar** şehrinde Türklerin içerisinde Ramazan Bayramı kutlamalarına iştirak etmişti.⁶⁰ Bayram bittikten sonra seyyâh, Sultan ve onun ordusuyla birlikte, 130 km. ilerideki Hacı Tarhan (Astrahan) şehrine gittiler. Bu şehir Volga nehri kenarına kurulmuş, en güzel şehirlerden biriydi.⁶¹

Bu arada İbn Battûta'nın Kostantinopol'ü görmesine vesile olacak ilginç bir gelişme meydana geldi. O, Han'ın üçüncü eşi Beyelun ile uzunca sohbet etme imkânı bulmuş, başından geçen ilginç olayları prensese anlatmıştı. Prenses, seyyâhın evinden ve yurdundan uzaklarda yaşadığı maceralardan son derecede etkilenmiş olacak ki, elindeki mendille akan göz yaşlarını silerek, uzun süre şefkatle ve acıyla ağlamıştı. Aslında, prenses yabancı bir memlekette, memleketinden uzak olmanın ne demek olduğunu çok iyi anlıyordu. Zira o, Bizans İmparatoru III. Andronicus'un kızı idi ve buraya gelin olarak gelmişti.⁶² Bütün bu karmaşık duyguları yaşarken, aynı zamanda hamile olan Prenses Beyelun, bebeğini İstanbul'da, babasının sarayında doğurmak için Özbek Han'dan izin istedi. İbn Battûta da, hatuna refâkât etmek üzere Han'ın müsâadesini almayı başardı.⁶³

⁵⁸ İbn Battuta, *Rihle*, I, 365-366; Aykut, *Seyahatnâme*, I, 472-473.

⁵⁹ İbn Battuta, *Rihle*, I, 370-372.

⁶⁰ İbn Battuta, *Rihle*, I, 375. Bu Ramazan bayramı h. 734/m.4 Haziran 1334 tarihine rastlamaktadır. Aykut, *Seyahatnâme*, I, 496.

⁶¹ İbn Battuta, *Rihle*, I, 379; Dunn, *İbn Battuta'nın Dünyası*, 187.

⁶² İbn Battuta, *Rihle*, I, 371; Dunn, *İbn Battuta'nın Dünyası*, 187.

⁶³ İbn Battuta, *Rihle*, I, 379.

Neresinden bakılırsa bakılsın, bir Müslüman seyyâh için, XIV. Yüzyılda İstanbul'u ziyaret etmek ele geçmez bir fırsattı. Zira, Müslümanların Hıristiyan topraklarında sadece seyahat etmek niyetiyle dönüp-dolaşmaları asla tavsiye edilmez, bu tür geziler ancak devletlerin tayin ettikleri sefirlerin gözetimi altında mümkün olabilirdi.⁶⁴ Yakaladığı imkanı çok iyi değerlendiren İbn Battuta, maiyetinde Beyelun Hatun ve 5000 kişilik askerin başında bir komutan ve diğer refakatçilerle birlikte (10 Şevval 734/14 Haziran 1334) yola çıkarak Don ve Dinyeper'i geçerek, Tuna'nın denize döküldüğü yere, yani güneye; Balkanlara doğru yöneldiler.⁶⁵

Kafile, Surdak adlı şehre uğramış, Sarı Saltuk'un kabrinin bulunduğu Dobruca'nın kuzeyindeki Babadağ'dan geçerek, 52 gün sonra Bizans sınırındaki ilk kale olan Tunca nehrinin güneyindeki Mehtoli'ye ulaşmıştı.⁶⁶ Burada Türk komutan ve diğer süvariler yola devam etmeyerek Özbek hanlığına geri döndüler. Hatun ile birlikte İstanbul'a doğru ilerleyen İbn Battuta, Bizans topraklarına girdikten sonra, artık yabancı bir dünyanın içine girdiğinin farkına çoktan varmıştı. Nitekim, "Hatun, namazlarını terk etmiş..., kendisine sunulan şarabı içmiş... hatta, domuz eti bile yemişti... gizlenen duygular, gayr-i Müslim topraklara girince birden ortaya çıkmıştı..." sözlerinden karşılaştığı yeni durumu anlamak mümkün görünmektedir.⁶⁷

Metholi'den ayrılan kafile on günlük bir kara yolculuğundan sonra **İstanbul** surlarına ulaşmış, İbn Battuta, **Kostantinopol**'de bir aydan fazla kalmıştı. Bizans'ın payitahtında İmparatorun huzuruna kabul edilmiş, Suriyeli bir Yahudi'nin tercümanlığında onunla sohbet imkanı elde etmişti. İmparator burada kendisine bir kraliyet atı ve bir de rehber tahsis etmişti. Burada artık emniyet içerisinde dolaşabilirdi. Zira İbn Battuta mümkün olduğu ölçüde İstanbul'un her yerini görme niyetinde idi. Önce, asıl İstanbul denilen Boğaz'ın sol yakasında yer alan tarihî yarımada'yı gezdi. Hükümdarla devlet adamları burada ikâmet ediyorlardı.

⁶⁴ Dunn, *İbn Battuta'nın Dünyası*, 188.

⁶⁵ İbn Battuta, *Rihle*, I, 380; Dunn, *İbn Battuta'nın Dünyası*, 188-189.

⁶⁶ İbn Battuta, *Rihle*, I, 381-382. Burası günümüzde Bulgaristan'ın güneydoğusunda yer alan Yanbolu şehrine yakın bir yer olmalıdır. Dunn, *İbn Battuta'nın Dünyası*, 188-189.

⁶⁷ İbn Battuta, *Rihle*, I, 382.

Şehrin nüfusunun büyük bölümü de burada meskundu. Çarşıları taşla döşeli olup sokaklar da gayet genişti. Her zanaat erbabı kendilerine tahsis edilen bölümlerde çalışıyor, birbirlerine karışmıyorlardı. Her çarşının geceleri kapatılan ayrı kapıları vardı. Seyyâhın ilgisini çeken bir nokta da çarşı esnafının çoğunun kadın olmasıydı. Şehrin surları şehrin kurulu olduğu tepeyi çeviriyor, denizden gelecek olan muhtemel tehlike böylece engelleniyordu. İbn Battûta, manastırları ve kiliseleri ziyaret etmiş, içine giremese de büyük kilise Ayasofya'yı dışarıdan izlemişti.⁶⁸ Daha sonra, Galata'da bulunan Ceneviz kolonisini görmek için Haliç'i geçmişti. Burada nüfusun yoğunluğunu Ceneviz, Venedik, Roma ve Fransız unsurlar teşkil ediyorlardı. Bunların genellikle ticaretle meşgul oldukları ve şehir limanında yüz kadar büyük geminin yanı sıra, sayılamayacak kadar çok tekne görmesi onu hayrete düşürmüştü.⁶⁹ Dunn, İbn Battûta'nın İstanbul ziyaretinin, hoşgörü, tarafsızlık ve büyük bir merak havasında tamamlandığını dile getirmektedir.⁷⁰

İbn Battûta'nın Karadeniz seyahati ve edindiği izlenimlerini ele aldığımız bu makalede son olarak, seyyâhın, hala Hıristiyan olan ve sonsuza kadar babasının yanında kalma niyetinde olan Beyelun Hatun'u geride bırakarak, 1334 Sonbaharında, mahiyetindekilerle birlikte tekrar Özbek Hanlığının başşehri Yeni Saray'a gitmek üzere yola koyulduğunu ifade edebiliriz.⁷¹

Sonuç olarak;

İbn Battuta, XIV. yüzyılda Anadolu ve Karadeniz çevresinde seyahat ederken, sadece bölgenin idareci ve ileri gelenleri ile tanışmakla kalmamış; dağ, tepe, göl, ırmak, dere, deniz, bitki örtüsü, madenler, elde edilen ziraat ürünleri gibi coğrafi özellikleri, şehirlerinin fizikî yapıları, sâkinlerinin dinî hayatları, ahlakî yapıları, örf, âdet ve gelenekleri, geçim kaynakları, yaşayış biçimleri, dil, mimârî, protokol kuralları, ulaşım araçları, kurumları, kadın-erkek ilişkileri vb. beşeri nitelikleri, sosyal ve iktisadî hayatı, ye-

⁶⁸ Dunn, İbn Battuta'nın Ayasofya'nın içine girdiği takdirde haçın önünde eğilmesi gerekeceğinden dolayı bundan kaçınmış olduğunu ileri sürmektedir. Dunn, *İbn Battuta'nın Dünyası*, 190.

⁶⁹ İbn Battuta, *Rihle*, I, 382-389; Aykut, *Seyahatnâme*, I, 499-505.

⁷⁰ Dunn, *İbn Battuta'nın Dünyası* 190.

⁷¹ Dunn, *İbn Battuta'nın Dünyası*, 192.

nilen-içilen ve giyilen şeylere kadar ilgisini çeken hususlarda bilgiler vermiş, zaman zaman da kendi bakış açısıyla bunları değerlendirmeye çalışmıştır. İbn Battûta'nın, bundan yedi asır önce edindiği izlenimlerini kaleme aldığı seyahatnamesiyle de tarihe önemli bir katkı sağladığı ifade edilebilir.

KAYNAKÇA

- Abdizâde Hüsameddin, *Amasya Tarihi* -I-, Yay. Haz: A. Yılmaz-M. Akkuş, Ankara 1986.
- Armağan, Mustafa "Orhan Gazi" *Osmanlı Ansiklopedisi*, (İstanbul 1996), I, 76-79.
- Aykut, A. Said, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, I-II, Yapı Kredi Yay., İstanbul 2000.
- Bostan, M. Hanefi, *XV-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağı Sosyal ve İktisâdi Hayat*, TTK. Yay., Ankara 2002.
- Brockellman, C., *Geschichte der Arabischen Litteratur (GAL)*, I-II; *Geschichte der Arabischen Litterature: Supplementband (Supp.)*, I-III, E. J. Brill, Leiden 1937-1949.
- Bryer, A. A. M., "The Question of Byzantine Mines in the Pontos: Chalybian Iron, Chaldian Silver, Koloneian Alum and the Mummy of Cherian", *Anatolian Studies*, XXXII, (1982), 133-150.
- Dunn, Ross E., *İbn Battuta'nun Dünyası*, çev: Yeşim Sezdirmez, Klasik yayınları, İstanbul 2004, 4.
- Göde, Kemal "Eretnaogulları", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, XI, 295-296.
- İbn Battûta, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah b. Muhammed b. İbrahim el-Levâtî et-Tancî (ö. 770/1368), *Tuhfetu'n-Nuzzâr fî Ğarâibi'l-Emsâr ve'l-Esfâr (er-Rihle)*, tahk:Ali el-Muntasır el-Kettânî, I-II, Müessesetu'r-Risâle, IV. Baskı, Beyrut 1405/1984.
- İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, (Mektebetü'l-Ma'ârif, Beyrut, 1966.), I-XIV.
- K.V. Zetterstein, "Müstansır", *İslâm Ansiklopedisi (MEBİA)*, (Eskişehir 1997), I-XIII.
- Mehmet Şeker, *İbn Battûta'ya Göre Anadolu'nun Sosyal-Kültürel ve İktisâdi Hayatı ile Ahilik*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1993.
- Pamuk, Bilgehan, "XVII. Yüzyılın Ortalarında Gümüşhane (Torul) Kazası", *Belle-ten*, c. LXXIII, Sayı 266, Nisan 2009.
- Tozlu, Selahattin, "Gümüşhane'nin Adı Hakkında (Siyasi Tarih ve Yerleşme Tarihi Bakımından)", *Karadeniz Tarihi Sempozyumu (25-26 Mayıs 2005) I. Cilt, Başlangıçtan 20. Yüzyıla Trabzon*, 2007.
- Uzunçarşılı, İ. Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, TTK Yay., (Ankara 1982); *Anadolu Beylikleri*, (Ankara 1988).